

ตำนานพุทธประวัติพื้นบ้านกับการสร้างภูมิทัศน์ วัฒนธรรมในจังหวัดบึงกาฬ

อาทิตย์ แวงโส¹, ปฐม หงษ์สุวรรณ²

¹นิสิตปริญญาโท สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

²อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก รองศาสตราจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

E-mail: ¹extra1983team@gmail.com, ²h.pathom@gmail.com

วันที่รับบทความ: 26 พฤษภาคม 2563

วันแก้ไขบทความ: 22 กรกฎาคม 2563

วันตอบรับบทความ: 31 กรกฎาคม 2563

บทคัดย่อ

บทความฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการใช้เรื่องเล่าตำนานพุทธประวัติพื้นบ้านที่มีต่อการสร้างความหมายเกี่ยวกับภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรมในพื้นที่ชุมชนจังหวัดบึงกาฬ ข้อมูลที่นำมาศึกษาเป็นเรื่องราวที่ปรากฏอยู่ในประเพณีการบอกเล่าที่ได้จากการสัมภาษณ์ปราชญ์และผู้รู้ในชุมชนแห่งนี้ โดยประยุกต์ใช้กรอบแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องเล่า ภูมิทัศน์วัฒนธรรมและบทบาทหน้าที่ทางคติชนวิทยามาเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ ผลการศึกษาพบว่า ตำนานพุทธประวัติพื้นบ้านที่อยู่ในการรับรู้ของชาวบ้านเป็นเรื่องราวที่มีความโยงใยกับพระพุทธเจ้า โดยถูกอธิบายผ่านปรากฏการณ์เหนือธรรมชาติที่เชื่อว่าจะเกิดขึ้นจากการดลบันดาลของอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในฐานะอารักษ์ทางพุทธศาสนา เพื่อน้อมถวายเป็นพุทธบูชาแด่พระพุทธเจ้า รวมถึงวิถีปฏิบัติในเชิงความเชื่อและพิธีกรรมอันเป็นการแสดงออกถึงการบูชาสัญลักษณ์ศักดิ์สิทธิ์ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า อีกทั้งยังเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับอดีตชาติของพระพุทธเจ้าซึ่งถูกอธิบายในลักษณะของเรื่องเล่าเกี่ยวกับพระโพธิสัตว์ที่มีรูปแบบเป็นนิทานชาดกแบบพื้นบ้าน นอกจากนี้ตำนานพุทธประวัติยังเกี่ยวข้องกับเรื่องราวชีวิตของพระเกจิอาจารย์ที่ผู้คนนับถือศรัทธาในฐานะบุคคลศักดิ์สิทธิ์ทางพุทธศาสนาที่เชื่อว่ามีความพิเศษ รวมถึงเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธวัตถุอันเป็นวัตถุสิ่งแทนรูปเคารพของพระพุทธเจ้าที่ผู้คนสร้างขึ้นไว้เป็นที่สักการบูชา ตลอดจนเรื่องราวเกี่ยวกับสัตว์สัญลักษณ์ที่มีความเกี่ยวข้องกับแนวคิดทางพุทธศาสนาด้วย ตำนานเหล่านี้ล้วนมีบทบาทสำคัญต่อการอธิบายให้เห็นเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมทางกายภาพของพื้นที่ต่าง ๆ ในจังหวัดบึงกาฬ ไม่ว่าจะเป็นป่าไม้ ก้อนหิน ถ้ำ แม่น้ำ เกาะแก่ง และถ้ำไต้ฟ้า อันเป็นภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรมที่ผู้คนต่างรับรู้ร่วมกัน ความสำคัญของตำนานพุทธประวัติที่ได้บอกเล่าสืบทอดต่อกันมา แสดงให้เห็นบทบาทหน้าที่ของเรื่องเล่าทางคติชนวิทยาที่สามารถใช้เป็นเครื่องสะท้อนวิถีคิด โลกทัศน์ ค่านิยม และวิถีชีวิตความผูกพันระหว่างผู้คนกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชนอีสานลุ่มน้ำโขงแห่งนี้ได้อย่างน่าสนใจ

คำสำคัญ: ตำนานพุทธประวัติพื้นบ้าน ภูมิทัศน์วัฒนธรรม จังหวัดบึงกาฬ

Buddha's Biography Myths with Creating of Cultural Landscape in Bueng Kan Province

Arthit Waengso¹, Pathom Hongsuwan²

¹ M.A. Candidate, Thai Program, Faculty of Humanities and Social Sciences
Mahasarakham University

² Associate Professor, Department of Thai and Oriental Languages,
Faculty of Humanities and Social Sciences Mahasarakham University

E-mail: ¹extra1983team@gmail.com, ²h.pathom@gmail.com

Received: May 26, 2020

Revised: July 22, 2020

Accepted: July 31, 2020

Abstract

The purpose of this article was aimed to study Buddha's Biography local Myths as crucial roles in the creating of the cultural landscape in Bueng Kan Province. The information in these studies is the traditional local history gaining information by the local people and key informants. It is applied by creating a cultural landscape conceptual framework and the folklore's role meaning to analyze. The result of this study is as follow; the local people perception about the local Buddha's Biography Myths concern with the Lord Buddha. It is depicted by the supernatural event, and it is also believed that it occurred by the sacred thing's germination as a Buddhist guard. The reasons to do these is to pay respect to the Lord Buddha. It also acts as a way of practice through belief and rite to pay respect via sign sacred things concerning the Buddhist religion. Additionally, it is also related to the Lord Buddha's previous existence, which is explained in the retelling story about the Bodhisattva in the presence of the Lord Buddha's tale. However, Buddha's Biography Myths concerns the instructor monk who is highly respected by people, including the Buddhist' amulet, which is a representative of Lord Buddha and some of the animal that is a sing of the Buddhist religion. These events are vital roles for narrating the physical environment of the Bueng Kan areas, such as rivers, forest, streams, underwater caves, and cliffs in front of caves; all are creating a landscape known for everyone. The importance of the Buddha's Biography is a retelling by generation. It is shown the role of retelling the story of folklore, reflecting the vision, valuing, and way of life of Esan people close closely related to the environment near the Khong river.

Keywords: Buddha's Biography Myths, Cultural Landscape, Bueng Kan Province

บทนำ

พระพุทธศาสนาถือเป็นแก่นความเชื่อหลักที่ผู้คนส่วนใหญ่ในหลายพื้นที่ตามริมฝั่งแม่น้ำโขงให้ความนับถือศรัทธา ทั้งเป็นหลักที่พึ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจและแบบแผนทางสังคมวัฒนธรรมอันดีงามให้แก่ผู้คนในชุมชนได้ยึดถือเป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติร่วมกัน ดังจะเห็นได้จากตามศูนย์กลางของชุมชนต่าง ๆ หลายแห่งที่ล้วนแต่มีวัดวาอารามพุทธวัตถุ และพุทธสถานที่สำคัญประดิษฐานอยู่เป็นจำนวนมาก ด้วยเหตุนี้ พระพุทธศาสนาจึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อวิถีการดำเนินชีวิตของกลุ่มชนต่าง ๆ ที่มีถิ่นฐานอาศัยอยู่ในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำโขงแห่งนี้มาอย่างเนิ่นนาน

อย่างไรก็ดี ถึงแม้ผู้คนจะนับถือพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาหลักอยู่ก็ตาม แต่ในทศนะและการปฏิบัติในวิถีชีวิตประจำวันก็ยังคงปรากฏให้เห็นร่องรอยของความคิดความเชื่ออื่น โดยเฉพาะเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติผสมผสานร่วมอยู่ด้วย ลักษณะดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าภาพของการนับถือพระพุทธศาสนาในวิถีชีวิตวัฒนธรรมของชาวบ้านริมโขงในหลายพื้นที่ชุมชนท้องถิ่น จึงไม่ได้เป็นเพียงเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับทศนะความเชื่อในทางพระพุทธศาสนาเท่านั้น แต่ยังคงมีกลิ่นอายของความเชื่อที่ผสมปนเปกันทั้งผีและพุทธ จนกลายเป็นพุทธในวิถีแบบพื้นบ้านอยู่นั่นเอง

ประกอบ นิมมานเหมินท์ (2554: 219) กล่าวว่า การนับถือพระพุทธศาสนาในประเทศไทยและในกลุ่มชนที่พูดภาษาไทยต่างมีหลายระดับและหลายลักษณะ มีทั้งแบบยึดถือคำสอนของพระพุทธเจ้าอย่างเคร่งครัด และแบบผสมผสานกับคติความเชื่อที่สืบทอดแต่โบราณ รวมทั้งความคิดความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์ที่เรียกกันว่า “พระพุทธศาสนาแบบพื้นบ้าน” ซึ่งปรากฏทั่วไปในท้องถิ่นต่าง ๆ อาจสังเกตได้จากประเพณีพิธีกรรม ตลอดจนนิทานและตำนานที่เล่ากันในท้องถิ่น

จังหวัดบึงกาฬเป็นอีกหนึ่งในพื้นที่ชุมชนอีสานลุ่มน้ำโขงของไทยที่ยังคงปรากฏให้เห็นร่องรอยของการนับถือความเชื่อในวิถีพุทธศาสนาแบบพื้นบ้านอย่างหลากหลาย ดังกรณีของอำเภอปากคาดและอำเภอเมืองบึงกาฬ ซึ่งจากการที่ผู้วิจัยได้ลงเก็บข้อมูลภาคสนามในเบื้องต้น พบว่ามีเรื่องเล่าทางวัฒนธรรมเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาจำนวนไม่น้อยที่ผู้คนในชุมชนแห่งนี้ได้สร้างสรรค์ขึ้นมาภายใต้เรื่องราวที่อธิบายให้เห็นเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมทางกายภาพของพื้นที่ต่าง ๆ อันเป็นภูมิทัศน์ที่มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับวิถีชีวิตวัฒนธรรมของผู้คน ทั้งในลักษณะของการตั้งรกรากถิ่นฐานบ้านเรือน การพึ่งพาในแง่วิถีการดำรงชีวิต ความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ตลอดจนวิถีปฏิบัติในเชิงความเชื่อและพิธีกรรม ลักษณะเช่นนี้ จึงแสดงให้เห็นว่าภาพของการสร้างสรรค์เรื่องเล่าว่าด้วยทศนะความเชื่อทางพระพุทธศาสนาของผู้คนในชุมชนแห่งนี้ ได้มีการหยิบยกนำเอามาใช้ใน

การปรับเปลี่ยนพื้นที่ทางธรรมชาติให้กลายเป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรม อันเป็นภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรมที่ผู้คนต่างรับรู้ร่วมกัน ศรีศักร วัลลิโภดม (2560: 16) อธิบายว่า การปรับเปลี่ยนพื้นที่ทางภูมิประเทศธรรมชาติให้เป็นภูมิวัฒนธรรมนี้ แลเห็นได้ชัดจากภูมิประเทศที่เป็นป่าเขาและที่สูง ได้มีการกำหนดเรียกชื่อเพื่อกเขา ดอย หรือภู โคนเนิน หุบ แอ่ง รวมทั้งลำน้ำ ลำห้วย ที่ราบลุ่ม และหนองบึงให้มีชื่อเสียงเป็นที่รับรู้ของคนทั่วไปในท้องถิ่น ซึ่งช่วยสะท้อนให้เห็นบทบาทความสำคัญของธรรมชาติในมิติทางจิตวิญญาณ ผ่านมุมมองและความคิด ความเชื่อว่าด้วยเรื่องเล่าทางพุทธศาสนาที่ได้บอกเล่าสืบทอดต่อกันมาของผู้คนในชุมชนอีสานลุ่มน้ำโขงแห่งนี้ได้เป็นอย่างดี

การศึกษาข้อมูลทางวัฒนธรรมอันเป็นเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมภายใต้ความเชื่อในทางพุทธศาสนาที่ปรากฏอยู่ในวิถีชีวิตวัฒนธรรมของผู้คนในชุมชนแห่งนี้ จึงเป็นเรื่องราวที่น่าสนใจนำมาศึกษาในเชิงลึก เนื่องจากข้อมูลคติชนในสังคมหลายอย่างมีเรื่องราวที่สะท้อนให้เห็นแนวคิดเกี่ยวกับการสร้างคุณค่าให้แก่ธรรมชาติและยังสะท้อนให้เห็นวิถีคิดของผู้คนที่มองธรรมชาติอย่างเคารพ เรื่องราวที่เป็นข้อมูลคติชนหลายอย่างมีความเกี่ยวข้องกับเรื่องราวระบบนิเวศอันเป็นส่วนหนึ่งในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ (ปฐม หงษ์สุวรรณ, 2560: 20) โดยข้อมูลวัฒนธรรมในส่วนที่เป็นคติชน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องเล่าประเภทต่าง ๆ เพลง การละเล่น การแสดง ความเชื่อ พิธีกรรม ล้วนมีหน้าที่ตอบสนองความต้องการของมนุษย์ทางด้านจิตใจและช่วยสร้างความเข้มแข็งและความมั่นคงทางวัฒนธรรมในแต่ละสังคม (ศิริพร ฦ ถลาง, 2557: 360) ด้วยเหตุผลข้างต้นนี้ ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาและวิเคราะห์ตีความข้อมูลทางคติชนประเภทเรื่องเล่าตำนานพุทธประวัติพื้นบ้านที่มีบทบาทสำคัญต่อการสร้างภูมิทัศน์วัฒนธรรมในจังหวัดบึงกาฬแห่งนี้

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาการใช้เรื่องเล่าตำนานพุทธประวัติพื้นบ้านที่มีต่อการสร้างความหมายเกี่ยวกับภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรมในพื้นที่ชุมชนจังหวัดบึงกาฬ

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการศึกษา ตลอดจนขั้นตอนดำเนินการวิจัย ดังมีรายละเอียดตามลำดับต่อไปนี้

1. พื้นที่ที่ใช้ในการวิจัย ผู้วิจัยเลือกเฉพาะในเขตพื้นที่อำเภอปากคาด และอำเภอเมืองบึงกาฬ เนื่องจากในหลายพื้นที่ชุมชนแถบนี้ยังคงปรากฏให้เห็นร่องรอยของการนับถือความเชื่อในวิถีพุทธศาสนาแบบพื้นบ้านผ่านเรื่องราวที่อธิบายให้เห็นเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมทางกายภาพของพื้นที่ต่าง ๆ อันเป็นภูมิทัศน์ที่มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับวิถีชีวิตวัฒนธรรม

ของผู้คนอย่างหลากหลาย

2. ผู้ให้ข้อมูล ผู้วิจัยแบ่งเป็น 4 กลุ่ม ได้แก่ พระสงฆ์ จำนวน 1 รูป เฒ่าจำ จำนวน 1 คน ครู จำนวน 1 คน และชาวบ้าน จำนวน 4 คน ซึ่งเป็นที่ยอมรับจากคนในชุมชนว่าเป็นปราชญ์และผู้รู้

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่แบบสัมภาษณ์แบบเจาะลึก เป็นเพียงแนวคำถามที่สร้างขึ้นตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ประกอบไปด้วยประเด็นเกี่ยวกับการตั้งรกรากถิ่นฐานบ้านเรือน การพึ่งพาในแง่วิถีการดำรงชีวิต ความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ตลอดจนวิถีปฏิบัติในเชิงความเชื่อและพิธีกรรม ซึ่งได้บอกเล่าสืบทอดต่อกันมาในชุมชน

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยเลือกเก็บข้อมูลภาคสนามเป็นหลัก โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกจากผู้ให้ข้อมูล และสังเกตสภาพแวดล้อมอันเป็นภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรมที่ผู้คนต่างรับรู้ร่วมกัน

5. การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยใช้วิธีการนำเสนอข้อมูลแบบพรรณนาวิเคราะห์

ผลการศึกษา

จากการศึกษาเรื่องเล่าตำนานเกี่ยวกับพุทธประวัติแบบพื้นบ้านที่มีปรากฏอยู่ใน การรับรู้ของผู้คนในพื้นที่ชุมชนจังหวัดบึงกาฬ สามารถแยกพิจารณาให้เห็นบทบาทความสำคัญที่มีต่อการสร้างความหมายเกี่ยวกับภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรมผ่านชุดความคิดเกี่ยวกับการนับถือความเชื่อในวิถีพุทธศาสนาแบบพื้นบ้านออกได้เป็น 5 กลุ่ม คือ 1) การสร้างความหมายผ่านเรื่องเล่าเกี่ยวกับพระพุทธเจ้า 2) การสร้างความหมายผ่านเรื่องเล่าเกี่ยวกับพระโพธิสัตว์ 3) การสร้างความหมายผ่านเรื่องเล่าเกี่ยวกับพระเกจิอาจารย์ 4) การสร้างความหมายผ่านเรื่องเล่าเกี่ยวกับพุทธวัตถุ และ 5) การสร้างความหมายผ่านเรื่องเล่าเกี่ยวกับสัตว์สัญลักษณ์ โดยจะขอกเล่าให้เห็นถึงรายละเอียดในแต่ละประเด็น พร้อมทั้งยกตัวอย่างเนื้อหาของเรื่องเล่าขึ้นมาประกอบการอธิบาย ดังนี้

1. การสร้างความหมายผ่านเรื่องเล่าเกี่ยวกับพระพุทธเจ้า

หากกล่าวถึงเรื่องราวที่มีความโยงเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าที่มีปรากฏให้เห็นจากเนื้อหาของตำนานพุทธประวัติพื้นบ้านในพื้นที่ชุมชนจังหวัดบึงกาฬนั้น พบว่ามีการอธิบายให้เห็นภาพของการบูชาพระพุทธเจ้าของเหล่าพญานาค ซึ่งถูกมองว่าเป็นปรากฏการณ์เหนือธรรมชาติอย่างหนึ่งที่เกิดขึ้นจากการดลบันดาลของอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในฐานะอารักษ์ทางพุทธศาสนา เพื่อน้อมถวายเป็นพุทธบูชาแด่พระพุทธเจ้า เนื่องด้วยการบูชาพระพุทธเจ้า

ของเหล่าพญานาคถือเป็นคติความเชื่อในวัฒนธรรมการรับรู้ของชาวบ้านริมโขงในหลายพื้นที่ชุมชน ซึ่งมักจะมีเรื่องเล่าที่คล้ายกัน ดังที่ ปฐม หงษ์สุวรรณ (2556: 166) กล่าวว่า คนไทยอีสาน-ลาวมีความเชื่อในเรื่องปรากฏการณ์บั้งไฟพญานาคในลำน้ำโขง ซึ่งเป็นเหตุการณ์หนึ่งที่เกิดขึ้นในช่วงเทศกาลออกพรรษาหรือขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 ของทุก ๆ ปี ปรากฏการณ์บั้งไฟพญานาคเป็นปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่เกิดลูกไฟสีแดงอมชมพูลอยขึ้นมาจากลำน้ำโขงในช่วงค่ำคืน โดยเชื่อว่าเป็นการระลึกถึงเหตุการณ์ที่พระพุทธเจ้าได้เสด็จกลับจากสวรรค์ชั้นฟ้ามายังโลกมนุษย์ ซึ่งพระองค์ได้เดินทางไปโปรดพระมารดา แล้วเหล่าบรรดาพญานาคทั้งหลายต่างยินดีปรีดาที่พระองค์ได้เดินทางกลับมา จึงร่วมกันบันดาลให้เกิดลูกไฟขึ้นยังลำแม่น้ำโขงเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา ผู้คนชาวเมืองจึงเรียกกันว่า “บั้งไฟพญานาค” เช่นเดียวกับกรณีเรื่องเล่าเกี่ยวกับแก่งอาฮอง ที่ได้จากคำบอกเล่าของพระสงฆ์วัดถ้ำพระวนาราม ตำบลนากั้ง อำเภอปากคาด ความว่า “บริเวณแก่งโขดหินที่ทอดตัวยาวอยู่กึ่งกลางแม่น้ำโขงระหว่างชุมชนบ้านด้ายในเขตตำบลนากั้งของอำเภอปากคาดกับฝั่งประเทศลาว หรือที่เรียกกันว่าแก่งอาฮองนี้ เคยมีผู้พบเห็นลูกไฟสีแดงอมชมพูพวยพุ่งขึ้นเป็นจำนวนมากในช่วงวันออกพรรษาของทุกปี ซึ่งชาวบ้านเชื่อว่าเป็นบั้งไฟของพญานาคที่อาศัยอยู่ในบริเวณแก่งหินนี้ได้เป็นผู้ทำให้เกิดขึ้นเพื่อบูชาแด่พระพุทธเจ้า” (กลม เทวธมโม, 2560: สัมภาษณ์)

ปรากฏการณ์ที่ถูกเรียกขานว่า “บั้งไฟพญานาค” ถึงแม้ในการรับรู้ของผู้คนทั่วไปจะมองว่าเป็นเพียงปรากฏการณ์อย่างหนึ่งทางธรรมชาติเท่านั้น แต่ในวิถีชีวิตวัฒนธรรมของผู้คนที่มีถิ่นฐานอาศัยอยู่ในชุมชนแถบกลุ่มแม่น้ำโขง โดยเฉพาะในการรับรู้ของชาวไทยอีสานและชาวลาว ต่างเชื่อว่าปรากฏการณ์ดังกล่าวเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากพลังศรัทธาของเหล่าพญานาคที่มีต่อพระพุทธศาสนา ด้วยเหตุนี้ เรื่องราวอันเป็นปรากฏการณ์เหนือธรรมชาติที่เชื่อว่าเกิดขึ้นจากการดลบันดาลของอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในฐานะอารักษ์ทางพุทธศาสนา เพื่อน้อมถวายเป็นพุทธบูชาแด่พระพุทธเจ้า จึงเป็นเครื่องสะท้อนให้เห็นความซ้อนทับกันระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนาที่อยู่ในความคิดของชาวบ้านในชุมชนลุ่มน้ำโขงนี้ เมื่อพิจารณาจากเนื้อหาของเรื่องเล่าข้างต้น จะพบว่าภาพของลูกไฟที่พวยพุ่งขึ้นมาจากบริเวณแก่งอาฮองกลางลำน้ำโขงนี้ จึงแฝงไปด้วยนัยยะของการยอมรับนับถือ ภายใต้การเน้นย้ำให้เห็นถึงอำนาจพุทธบารมีของพระพุทธเจ้า อีกทั้งยังฉายให้เห็นภาพของธรรมชาติที่มีฐานะเป็นสื่อกลางเชื่อมโยงระหว่างโลกสามัญกับโลกศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งการปรับเปลี่ยนเลื่อนสถานะจากพื้นที่ธรรมดาไปสู่ความเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ภายใต้โลกทัศน์ทางพุทธศาสนาของชาวบ้านในชุมชนลุ่มน้ำแถบนี้นี้ จึงเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นร่องรอยของการผสมผสานปนเปกันอยู่ระหว่างอำนาจสิ่งเหนือธรรมชาติในคติความเชื่อดั้งเดิม กับอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในทางพุทธศาสนาจนกลายเป็นพุทธในวิถีแบบพื้นบ้านนั่นเอง



ภาพที่ 1 แก่งหินกลางลำแม่น้ำโขงที่ชาวบ้านเรียกว่า “แก่งอาฮอง” ในพื้นที่ชุมชนบ้านด้าย
ที่มา : ถ่ายโดยผู้วิจัย วันที่ 14 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2560

นอกเหนือจากภาพการบูชาพระพุทธรูปเจ้าของเหล่าพญานาคแล้ว ในเนื้อหาของตำนานพุทธประวัติพื้นบ้านที่ผู้วิจัยเก็บรวบรวมมาได้นั้น ยังพบว่ามีการรื้อฟื้นของชาวล้านช้างที่สืบทอดกันมาในคติความเชื่อทางพุทธศาสนา ซึ่งถือเป็นเหตุการณ์อีกอย่างที่มีความเชื่อมโยงกับพระพุทธรูปเจ้าเช่นกัน กล่าวคือเหตุการณ์เหล่านี้ถูกมองว่าเป็นวิถีปฏิบัติในเชิงความเชื่อและพิธีกรรมอันเป็นการแสดงออกถึงการบูชาสัญลักษณ์ศักดิ์สิทธิ์ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูปเจ้า ด้วยเหตุที่ผู้คนส่วนใหญ่ในหลายพื้นที่ชุมชนริมโขงต่างเชื่อกันว่าครั้งหนึ่งนั้นพระพุทธรูปองค์เคยได้เสด็จมายังดินแดนลุ่มน้ำแห่งนี้ และได้ประทับรอยพระบาทเอาไว้ในลำน้ำโขง นี่จึงเชื่อว่าเป็นที่ประดิษฐานสัญลักษณ์ศักดิ์สิทธิ์ในคติความเชื่อทางพุทธศาสนา ด้วยเหตุนี้ จึงส่งผลให้ชาวบ้านในหลายพื้นที่ชุมชนที่อาศัยอยู่ติดกับริมฝั่งแม่น้ำโขงได้ร่วมกันสร้างสรรค์ประเพณีและพิธีกรรมที่เชื่อมโยงกับคติความเชื่อเกี่ยวกับการนับถือบูชารอยพระพุทธรูปบาทขึ้นมา ดังจะเห็นได้จากเรื่องเล่าเกี่ยวกับแม่น้ำโขง ที่ได้จากคำบอกเล่าของชาวบ้านปากคาค ตาบลปากคาค อำเภอบึงสามพัน ความว่า “ในอดีตชาวบ้านในชุมชนอำเภอบึงสามพันปากคาคนี้มักจะนิยมไหลเรือไฟตามลำน้ำโขง เพื่อเป็นการบูชาพระพุทธรูปบาทของพระพุทธรูปเจ้าที่เชื่อว่าอยู่ใต้เมืองบาดาล รวมถึงการบูชาเหล่าพญานาคที่อาศัยอยู่ตามลำน้ำโขง อีกทั้งยังถือเป็นการขอขมาต่อพระแม่คงคา โดยในช่วงวันเพ็ญเดือน 12 ซึ่งตรงกับวันลอยกระทง ชาวบ้านจะร่วมกันทำเรือไฟขึ้นจากต้นกล้วยหรือไม้ไผ่ มาทำเป็นแพแล้วมัดไม้เป็นโครง ใช้ตะเกียง (ใต้) เทียนบ้าง หรือใช้ไม้ไผ่ผ่าซีกเอาน้ำมันใส่บ้าง หรือทำเป็นกระทงเล็ก ๆ จากใบตองกล้วย แล้วนำเอาบูชาเช่นไหว้ เช่น ดอกไม้ ธูปเทียน ยาสูบ กล้วย อ้อย หนุมาน พลุ ฯลฯ ใส่ลงไปด้วยกับจุดไฟปล่อยให้ไหลล่องไป” (จินทา มาขาว, 2560: สัมภาษณ์)

แม่น้ำโขงนอกจากจะเป็นแม่น้ำสายหลักที่หล่อเลี้ยงวิถีชีวิตของผู้คนที่มิถุนฐานอาศัยอยู่ในหลายพื้นที่ชุมชนลุ่มน้ำนี้มาอย่างยาวนานแล้ว แม่น้ำแห่งนี้ยังมีความหมายลึกซึ้งต่อจิตวิญญาณของกลุ่มชนต่าง ๆ ที่นับถือพุทธศาสนาด้วย ด้วยต่างเชื่อกันว่าครั้งหนึ่งนั้น

พระพุทธองค์เคยได้เสด็จมายังดินแดนลุ่มน้ำแห่งนี้ และได้ประทับรอยพระบาทเอาไว้ ในลำน้ำโขงนี้ จึงเป็นที่ประดิษฐานสัญลักษณ์ศักดิ์สิทธิ์ในคติความเชื่อทางพุทธศาสนา ด้วยเหตุนี้ ความเชื่อเกี่ยวกับรอยพระพุทธรูปที่ประดิษฐานอยู่ในลำน้ำโขงนี้ จึงส่งผลให้ชาวบ้านในหลายพื้นที่ชุมชนที่อาศัยอยู่ติดกับริมฝั่งแม่น้ำโขงได้ร่วมกันสร้างสรรค์ประเพณี และพิธีกรรมที่โยงใยกับคติความเชื่อเกี่ยวกับการนับถือบูชารอยพระพุทธรูปขึ้นมา เมื่อพิจารณาจากเนื้อหาของเรื่องเล่าข้างต้น จะพบว่าประเพณีไหลเรือไฟที่ผู้คนในชุมชนลุ่มน้ำโขงแห่งนี้ได้ยึดถือปฏิบัติสืบทอดต่อกันมา ก็เนื่องด้วยความเลื่อมใสศรัทธาที่มีต่อพระพุทธศาสนา ภายใต้การแสดงออกถึงการบูชาสัญลักษณ์ศักดิ์สิทธิ์ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าเป็นสำคัญ ภาพของการจัดประเพณีพิธีกรรมการไหลเรือไฟจึงเป็นเสมือนเครื่องมือในการตอกย้ำให้เห็นคุณค่าของแม่น้ำโขง ที่ไม่ใช่เป็นแค่พื้นที่ในมิติทางกายภาพเพียงอย่างเดียว แต่ยังมีความหมายในฐานะที่เป็นสายน้ำแห่งพระพุทธเจ้าอีกด้วย การปรับสิ่งที่มองว่าเป็นพื้นที่ทางธรรมชาติให้กลายเป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรมภายใต้โลกทัศน์ความเชื่อทางพุทธศาสนาของผู้คน จึงเป็นเครื่องสะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมความเชื่อทางพุทธศาสนาในวิถีคิดแบบพื้นบ้านที่มีปรากฏอยู่ในวิถีชีวิตวัฒนธรรมของผู้คนในลุ่มน้ำโขงแห่งนี้ได้เป็นอย่างดี

2. การสร้างความหมายผ่านเรื่องเล่าเกี่ยวกับพระโพธิสัตว์

นอกเหนือจากการนำเสนอให้เห็นเรื่องราวของเหตุการณ์ที่มีความโยงใยกับพระพุทธเจ้า หรือที่เรียกกันอย่างกว้าง ๆ ว่า “การบูชาพระพุทธเจ้า” แล้ว ในเนื้อหาตำนานพุทธประวัติพื้นบ้านที่ผู้วิจัยเก็บรวบรวมมาได้นั้น ยังพบว่ามี่เรื่องราวที่เชื่อมโยงกับอดีตชาติของพระพุทธเจ้าซึ่งถูกอธิบายในลักษณะของเรื่องเล่าเกี่ยวกับพระโพธิสัตว์ที่มีรูปแบบเป็นนิทานชาดกแบบพื้นบ้าน ซึ่งเป็นสิ่งที่ปรากฏอยู่ในการรับรู้ของผู้คนในชุมชนแห่งนี้ด้วย ดังกรณีเรื่องเล่าเกี่ยวกับถ้ำสีทน ที่ได้จากคำบอกเล่าของชาวบ้านดอนเมืองใหม่ ตำบลโนนศิลา อำเภอปากคาด ความว่า “เคยได้ยินจากคนเฒ่าคนแก่เล่าว่า เหตุที่เรียกว่า ถ้ำสีทน” นี้ เพราะชาวบ้านเชื่อกันว่าเป็นสถานที่ที่ท้าวสีทนได้มาร่ำเรียนวิชาอาคมกับฤๅษีก่อนออกไปตามหานางมโนราห์ เนื่องจากบริเวณถ้ำสีทนนี้มีร่องรอยของชื่อเรียกสถานที่ เช่น บริเวณก้อนหินขนาดใหญ่ที่มีลักษณะแตกแยกออกจากกันเป็น 3 ท่อนว่า “หินสีทนลงดาบ” ซึ่งเป็นสถานที่ที่เชื่อว่าท้าวสีทนได้ลงมนต์วิชาที่ได้ร่ำเรียนมา อีกทั้งถ้ำสีทนนี้ยังเป็นถ้ำที่มีความศักดิ์สิทธิ์น่าอัศจรรย์ยิ่ง เนื่องจากเป็นอาณาเขตของพวก “บังบด” ผู้มีศีลธรรม มีจิตบริสุทธิ์ หรือภูมเทวดาสถิตอยู่ เมื่อก่อนนั้นเล่ากันว่า ภายในถ้ำมีความกว้างใหญ่มากและมีสมบัติล้ำค่าของโบราณมากมายมหาศาล เมื่อถึงงานบุญสำคัญผู้คนสามารถลงไปเอาเครื่องประดับมาแต่งกายหรือนำพระพุทธรูปมาเคารพบูชาได้เป็นการชั่วคราว เมื่อเสร็จงานบุญ

แล้วก็ต้องรีบนำไปคืนไว้ในถ้ำดังเดิม แต่เมื่อผู้คนเห็นอยากฉกฉวยเอามาเป็นของตน จึงทำให้ถ้ำนี้ปิดตาย” (ฉลวย ไพบรสา, 2560: สัมภาษณ์)



ภาพที่ 2 ก้อนหินขนาดใหญ่ที่ชาวบ้านเรียกว่า “หินสีทลงดาบ” ในบริเวณวัดสว่างอารมณ์หรือวัดถ้ำศรีธน และ “หินถ้ำคอกม้า

ลินทอง” ในบริเวณวัดอาวาสสิลาवास

ที่มา : ถ่ายโดยผู้วิจัย วันที่ 21 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2560

เมื่อพิจารณาจากเนื้อหาของเรื่องเล่าข้างต้น จะเห็นว่าการอธิบายให้เห็นสภาพของก้อนหินที่มีลักษณะแตกแยกออกจากกันอันเป็นไปตามธรรมชาตินี้ ก็ด้วยเหตุที่ผู้คนในชุมชนแถบนี้รู้จักนิทานพื้นบ้านเรื่องท้าวสีทลงดาบ-มโนราห์เป็นอย่างดี อีกทั้งยังมีสถานที่ที่เชื่อว่ามี ความเกี่ยวข้องกับนิทานเรื่องนี้ปรากฏอยู่ในบริเวณวัดสว่างอารมณ์หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “วัดถ้ำศรีธน” ไม่ว่าจะเป็นถ้ำถ้ำฤๅษี หรือหินลงดาบ รวมถึงชื่อบ้านนามเมืองในพื้นที่ชุมชนใกล้เคียง อย่างเช่น เมืองเปงจานในเขตพื้นที่อำเภอรัตนวาปีของจังหวัดหนองคาย ลักษณะเช่นนี้จึงมีการนำเอาเรื่องชาดกพื้นบ้านดังกล่าวมาเชื่อมโยงกับสภาพการแบ่งแยกแตกออกของก้อนหินนี้ โดยการอ้างถึงเหตุการณ์ตอนท้าวสีทลงดาบที่ปรากฏในเรื่องเล่าดังกล่าว ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่ชาวบ้านเรียกว่า “สีทลงดาบ” ซึ่ง ศิราพร รัฐฐาน ณ ถลาง (2537: 33) ได้กล่าวว่า บางครั้งเรื่องเล่าที่เป็นที่นิยมมาก ก็ถูกนำมาโยงให้เข้ากับสถานที่ในท้องถิ่น จนกลายเป็นนิยายประจำถิ่นที่ผู้คนเชื่อว่าเป็นจริงในท้องถิ่นนั้น การใช้เรื่องเล่าชาดกพื้นบ้านมาอธิบายให้เห็นเกี่ยวกับภูมิโนเวศที่เป็นสภาพการเกิดขึ้นของก้อนหินที่มีลักษณะรูปพรรณสัณฐานดูแปลกหูแปลกตา นี้ จึงสะท้อนให้เห็นวิถีคิดของผู้คนในชุมชนท้องถิ่นเพื่อให้เป็นที่รับรู้เรื่องราวร่วมกัน

การนำเอาวรรณกรรมชาดกมาใช้ในการอธิบายเหตุของภูมิโนเวศที่มีลักษณะเป็นก้อนหินรูปร่างพิเศษขึ้นมา นี้ ยังพบเห็นได้จากเรื่องเล่าเกี่ยวกับถ้ำคอกม้าลินทอง ที่ได้จากคำบอกเล่าของครูโรงเรียนบ้านอาวาส ตำบลโคสี อำเภอเมืองบึงกาฬ ความว่า “มีเรื่องเล่าว่า ก้อนหินที่มีรูปทรงสี่เหลี่ยมสองก้อนหรือที่ชาวบ้านเรียกกันว่า “ถ้ำคอกม้า” เป็นสถานที่ที่เชื่อว่าท้าวลินทองได้สร้างขึ้นเอาไว้สำหรับเลี้ยงม้าเมื่อกลับมาที่บ้านเมืองหลังจากที่ได้ไปร่ำเรียนมนต์คาถากับพระอาจารย์ ด้วยคนเฝ้าคนแก่เคยเล่าให้ฟังมาว่า ก้อนหินน้อยใหญ่

ที่กระจัดกระจายอยู่ทั่วไปในพื้นที่บริเวณวัดอาวาสศิลาวาสปัจจุบันนี้เป็นซากปรักหักพังของเมือง ซึ่งเกิดจากการบุกรุกมาถมจนย่อยยับของพญายักษ์กาฬสา อีกทั้งยังเชื่อว่าใต้ก้อนหินนี้ลึกลงไปจะปรากฏมีโพรงเชื่อมกับแม่น้ำโขงซึ่งเป็นเมืองหลวงของพญานาค” (ไตรภพ รำเพยพล, 2560: สัมภาษณ์)

เมื่อพิจารณาจากเนื้อหาของเรื่องเล่าข้างต้น จะเห็นว่าการอธิบายให้เห็นสภาพก้อนหินที่มีลักษณะเป็นก้อนสี่เหลี่ยมขนาดใหญ่นี้ ก็ด้วยเหตุที่ผู้คนในชุมชนแถบนี้รู้จักเรื่องยักษ์กาฬสากับท้าว ลินทอง อันเป็นนิทานพื้นบ้านที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายในพื้นที่ชุมชนท้องถิ่นของจังหวัดบึงกาฬ ด้วยเป็นเรื่องเล่าสำคัญที่ถูกนำมาอธิบายให้เห็นเกี่ยวกับสภาพภูมินิเวศของพื้นที่ที่ต่าง ๆ ทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ไม่ว่าจะเป็นบึงน้ำ หนองน้ำ ลำห้วย บ่อเกลือ ลานหิน การนำเอาเรื่องราวในชาดกพื้นบ้านดังกล่าวมาผูกเรื่องเชื่อมโยงไปจะพบว่าในปัจจุบันชาวบ้านหรือทางวัดก็มีการเอาตัวมาที่เป็นรูปปั้นออกมาและมีการติดป้ายบอกว่าเป็นเป็นคอกม้าลินทอง แสดงให้เห็นว่าการนำเอาสิ่งต่าง ๆ มาเป็นตัวช่วยขยายความ เช่น รูปปั้นม้า ป้ายบอกชื่อสถานที่ เกี่ยวกับเหตุการณ์ต่าง ๆ นี้ก็เพื่อทำหน้าที่เชื่อมโยงกับเรื่องเล่าเพื่อแสดงให้เห็นความชัดเจนขึ้นมา ลักษณะเช่นนี้ ทำให้มองว่าการหยิบยกนำเอาเรื่องราวบางตอนหรือเหตุการณ์ที่สำคัญมาผูกเรื่องเชื่อมโยงให้เห็นเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมทางกายภาพของพื้นที่ต่าง ๆ ในชุมชนแห่งนี้ สะท้อนให้เห็นถึงวิธีคิดของท้องถิ่นที่พยายามสร้างสรรค์คำอธิบายให้เห็นสภาพการเกิดขึ้นของก้อนหินที่มีความพิเศษนี้ เพื่อให้เป็นที่รับรู้และเข้าใจความหมายร่วมกันของผู้คนนั่นเอง

3. การสร้างความหมายผ่านเรื่องเล่าเกี่ยวกับพระเกจิอาจารย์

ในเนื้อหาของเรื่องเล่าตำนานพุทธประวัติพื้นบ้านที่ผู้วิจัยเก็บรวบรวมมาได้นั้น ยังพบพบว่าการสร้างความหมายเกี่ยวกับภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรมด้วยการเชื่อมโยงกับเรื่องราวชีวิตของพระเกจิอาจารย์ที่ผู้คนนับถือศรัทธาในฐานะบุคคลศักดิ์สิทธิ์ทางพุทธศาสนาที่เชื่อว่ามีคุณวิเศษต่าง ๆ อันเป็นสิ่งที่ปรากฏอยู่ในความคิดความเชื่อของผู้คนในชุมชนแห่งนี้เช่นกัน ดังกรณีเรื่องเล่าเกี่ยวกับถ้ำเกีย ที่ได้จากคำบอกเล่าของชาวบ้านปากคาด ตำบลปากคาด อำเภอปากคาด ความว่า “ถ้ำเกีย เป็นชื่อที่ชาวบ้านเรียกวัดโพธิ์ศรีสร้อยในปัจจุบัน เหตุที่เรียกว่าถ้ำเกียนี้ ด้วยแต่ก่อนมีพวกอเกีย (ค่างคาว) มักมาอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก ด้วยตามซอกหินหลืบหินที่มีลักษณะเป็นโพรงลึกเข้าไปคล้ายถ้ำ อีกทั้งบริเวณพื้นที่ถ้ำเกียนี้ในอดีตยังเป็นพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า แม้ชาวบ้านจะเข้าไปเอาไม้เอาฟันมากก็ต้องมีเรื่องให้เจ็บไข้ได้ป่วยขึ้นในทันที ด้วยเชื่อว่ามิภูตผีวิญญาณร้ายสิงสถิตอาศัยอยู่ ภายหลังหลวงปู่ดอนอินทสุาโรหรือที่ชาวบ้านต่างเรียกว่า “พ่อแม่ดอน” ได้จาริกเข้ามาพำนักอาศัยอยู่ ท่านเป็น

ผู้มีศาคาอาคมสามารถขับไล่ภูตผีและวิญญาณต่าง ๆ อีกทั้งท่านยังเป็นหมอรักษาโรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ ได้ เมื่อชาวบ้านลูกหลานผู้ใดมีเรื่องทุกข์ร้อนใจ ไม่ว่าจะเป็นเจ็บไข้ได้ป่วยหรือผีเจ้าเข้าสิง ท่านจะอนุเคราะห์ช่วยเหลือในทันที โดยไม่หวังอามิสสินจ้างใด ๆ อีกทั้งยังเป็นผู้นำพาชาวบ้านในการบุกเบิกและก่อสร้างเสนาสนะอันเป็นถาวรวัตถุที่สำคัญต่าง ๆ ชาวบ้านจึงให้ความเคารพนับถือศรัทธาท่านเป็นอย่างมาก” (ประสิทธิ์ บุญรินทร์, 2560: สัมภาษณ์)



ภาพที่ 3 รูปหล่อองค์หลวงปู่ดอน อินทสาโร ในบริเวณวัดโพธิ์ศรีสร้อยหรือวัดถ้ำเกีย
ที่มา : ถ่ายโดยผู้วิจัย วันที่ 19 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2560

จากเนื้อหาเรื่องเล่าข้างต้น จะเห็นว่าหลวงปู่ดอนหรือที่ชาวบ้านเรียกขานกันว่า “พ่อแม่อ่อน” ซึ่งถือเป็นพระเกจิอาจารย์รูปสำคัญที่ผู้คนในพื้นที่ชุมชนอำเภอปากคาดต่างให้ความเคารพนับถือศรัทธาเป็นอย่างมาก ด้วยเชื่อว่าท่านเป็นพระปฏิบัติตนอย่างเคร่งครัดในธรรมและวินัยของพระพุทธเจ้า อีกทั้งยังเป็นผู้ทรงไว้ซึ่งคุณอันวิเศษต่าง ๆ จากการบำเพ็ญสมาธิวิปัสสนาจนสามารถแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ต่าง ๆ ได้ด้วย ที่ทรงไว้ซึ่งคุณวิเศษต่าง ๆ ด้วยสามารถรักษาโรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ ตามภูมิปัญญาพื้นบ้าน และชาวบ้านก็เชื่อว่าท่านเป็นผู้มีคุณวิเศษทางด้านการขับไล่เสนียดจัญไร ภูตผีปีศาจ และวิญญาณสิ่งชั่วร้ายต่าง ๆ ให้พ้นไปได้ ด้วยความเชื่อถือศรัทธาเหล่านี้จึงเป็นมูลเหตุที่ทำให้ท่านเป็นที่เคารพสักการบูชาของชาวบ้านในชุมชนแถบนี้ นอกจากนี้แล้ว สถานที่ที่ท่านได้เข้ามาพำนักอาศัยที่มีลักษณะเป็นเพิงผา ถ้ำภู เพราะฉะนั้นสถานที่ที่ท่านมาพำนักอาศัยอยู่เพื่อบำเพ็ญจิตตภาวนาตามหลักแห่งการปฏิบัติพระกรรมฐานของสายวัดป่า ซึ่งก็จะปลีกวิเวกเพื่อจะไปปฏิบัติธรรมปฏิบัติชอบ และแสวงหาหลักธรรมต่าง ๆ ด้วยเหตุที่ท่านเป็นที่รู้จักของชาวบ้านในดินแดนแถบนี้นั้น ทำให้พื้นที่ที่ท่านพำนักอาศัยอยู่กลายเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ขึ้นมาด้วย ซึ่งสภาพธรรมชาติที่มีลักษณะเป็นเพิงผาหน้าถ้ำต่าง ๆ ตามความเชื่อของชาวอีสานหรือของผู้คนในชุมชนแถบลุ่มน้ำโขงก็จะมีสถานที่พำนักและถ้ำต่าง ๆ ก็กลายเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ และเป็นที่เคารพเชื่อถือศรัทธาของผู้คน และนอกจากนี้ ด้วยเหตุที่ท่านเป็นพระ

เกจิ พระภิกษุสงฆ์ ท่านก็ได้เข้ามาปฏิบัติ จึงทำให้สถานที่แห่งนี้กลายเป็นอาณานิคมทางพุทธศาสนาไปด้วย ท้ายสุดก็กลายเป็นวัดที่ชื่อว่าวัดถ้ำเกียในปัจจุบัน

4. การสร้างความหมายผ่านเรื่องเล่าเกี่ยวกับพุทธวัตถุ

นอกเหนือจากการนำเสนอให้เห็นเรื่องราวเกี่ยวกับชีวิตของพระเกจิอาจารย์ที่ผู้คนนับถือศรัทธาในฐานะบุคคลศักดิ์สิทธิ์ทางพุทธศาสนาที่เชื่อว่ามีคุณวิเศษแล้ว ยังพบว่าการสร้างความหมายเกี่ยวกับภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรมด้วยการเชื่อมโยงกับเรื่องราวของวัตถุสิ่งของอันเป็นสัญลักษณ์สำคัญในความเชื่อทางพุทธศาสนาด้วย ดังกรณีเรื่องเล่าเกี่ยวกับถ้ำพระ ที่ปรากฏอยู่ในบริเวณวัดถ้ำพระวนาราม เขตพื้นที่ตำบลนาแก อำเภอบางบาล จังหวัดสุพรรณบุรี เป็นที่เก็บซ่อนพระพุทธรูป ความว่า “เหตุที่เรียกว่าถ้ำพระนั้นจากคำบอกเล่าของคนเฒ่าคนแก่ว่า ในอดีตผู้คนทางฝั่งลาวได้เดินทางมาพร้อมกับสิ่งของมีค่าต่าง ๆ มากมาย เป็นต้นว่าแก้วแหวนเงินทอง รวมถึงพระพุทธรูปเป็นจำนวนมาก เพื่อจะนำเอาไปบรรจุไว้ในองค์พระธาตุพนม แต่พอได้ยินข่าวว่าพระธาตุพนมได้ล้มลงก็ต่างเสียอกเสียใจ จึงได้นำเอามาซ่อนเอาไว้ แต่ก่อนมีพระพุทธรูปเก่าแก่หลายร้อยหลายพันองค์ เช่น พระทองคำ พระสำริด พระไม้ ปัจจุบันถูกขโมยไปหมดเหลือเพียงพระไม้เก่า ๆ ที่ผุพังและแตกหักเสียหาย ถ้ำพระนี้ชาวบ้านยังเชื่อว่าเป็นที่อยู่ของผีบังบดซึ่งเป็นพวกมีศิลปะชอบทำบุญให้ทาน เขาจะให้มนุษย์เห็นก็ได้ไม่ให้เห็นก็ได้ หากคนแสดงกิริยาหยาบคาย ไม่สำรวมตน เหมือนไม่เคารพสถานที่ในบริเวณแห่งนี้ ก็มักจะโดนเข้ากับตัวจนต้องเจ็บไข้ได้ป่วยถึงขั้นเสียชีวิตก็มี ซึ่งเชื่อว่าเป็นฝีมือของผีบังบด” (เฉลิม ทำเนาว์, 2560: สัมภาษณ์)



ภาพที่ 4 เฟืองหน้าถ้ำที่ชาวบ้านเรียกว่า “ถ้ำพระ” ในบริเวณวัดถ้ำพระวนาราม

ที่มา : ถ่ายโดยผู้วิจัย วันที่ 14 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2560

พระพุทธรูปนอกจากจะเป็นสัญลักษณ์หรือวัตถุแทนพระพุทธรเจ้าที่ชาวพุทธได้สร้างขึ้นมาเพื่อเป็นสื่อเคารพบูชาในพุทธศาสนาแล้ว พระพุทธรูปยังมีฐานะเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เชื่อถือน่าจะสามารถปกป้องคุ้มครองอันตรายต่าง ๆ ได้ รวมถึงพระพุทธรูปยังเป็นสิ่งควรค่า

แก่การเก็บรักษาด้วยการสร้างองค์พระพุทธรูปมีทั้งทำขึ้นจากวัสดุหลากหลายประเภท เป็นต้นว่าปูน ไม้ หิน รวมถึงสิ่งของมีค่าต่าง ๆ ทั้งแก้ว สักริด เงิน และทองคำ ด้วยเหตุนี้จึงปรากฏให้เห็นร่องรอยของการนำพาพระพุทธรูปที่สำคัญไปเก็บซ่อนรักษาเอาไว้ยังสถานที่ต่าง ๆ เมื่อพิจารณาจากเนื้อหาของเรื่องเล่าข้างต้น จะเห็นว่าการใช้เรื่องราวเกี่ยวกับพุทธวัตถุนั้นเป็นวัตถุลึกลับแทนรูปเคารพของพระพุทธเจ้าที่ผู้คนสร้างขึ้นไว้เป็นที่สักการบูชามาผูกโยงเข้ากับบริเวณที่เป็นเพิงผาหน้าถ้ำนี้ สื่อให้เห็นถึงการสร้างความหมายให้กับภูมินามสถานที่ทางธรรมชาติแห่งนี้ ให้มีความน่าเชื่อถือศรัทธาหรือเกิดความศักดิ์สิทธิ์ขึ้นมาในฐานะเป็นแหล่งที่ตั้งจนกลายเป็นอาณาบริเวณทางพุทธศาสนาไปในที่สุด

5. การสร้างความหมายผ่านเรื่องเล่าเกี่ยวกับสัตว์สัญลักษณ์

ในเนื้อหาของเรื่องเล่าตำนานพุทธประวัติพื้นบ้านที่ผู้วิจัยเก็บรวบรวมมาได้นั้นยังพบว่ามีการเล่าเรื่องของสัตว์ที่อาศัยอยู่ในลำน้ำโขงที่มีความเกี่ยวข้องกับแนวคิดทางพุทธศาสนาตามความเชื่อของชาวบ้านในชุมชนแถบนี้ด้วย ดังกรณีเรื่องเล่าเกี่ยวกับแก่งอางที่ได้จากคำบอกเล่าของแม่จั่วบ้านอาง ตำบลโคสี อำเภอเมืองบึงกาฬ ความว่า “ในลำน้ำโขงบริเวณที่เรียกว่าแก่งอางซึ่งอยู่ติดกับวัดอางศิลาวาสนั้น เป็นสถานที่เกิดปรากฏการณ์เหนือธรรมชาติที่เรียกว่า บั้งไฟพญานาค” ซึ่งถือว่าเป็นสถานที่แห่งแรกของจังหวัด ในช่วงวันออกพรรษา ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 ชาวบ้านเชื่อว่าเหล่าพญานาคได้จุดบั้งไฟขึ้นมาเพื่อเป็นการน้อมรำลึกและถวายเป็นพุทธบูชาแด่พระพุทธเจ้า ในคราวที่พระพุทธองค์เสด็จขึ้นไปโปรดพุทธมารดาและได้เสด็จลงมาจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ในช่วงวันออกพรรษา โดยจะปรากฏเป็นลูกไฟพวยพุ่งขึ้นจากลำน้ำโขง ซึ่งมีลักษณะคล้ายกับลูกไฟที่ปรากฏให้เห็นในเขตอำเภอโพนพิสัย จังหวัดหนองคาย แต่ต่างกันตรงที่ลูกไฟที่นี่จะมีลักษณะเป็นสีเขียวมรกต เมื่อสมัยก่อนลูกไฟดังกล่าวมีขนาดใหญ่โตเท่าแท่งก้านและพุ่งขึ้นสูงกว่า 40 เมตร จนเกิดแสงสว่างไสวไปทั่วบริเวณ ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่แปลกประหลาดและยากที่จะพิสูจน์ได้ อีกทั้งได้แก่งหินอางนี้กลิ้งไปจะมีโพรงถ้ำใต้น้ำขนาดใหญ่ที่เป็นอุโมงค์ทอดยาวไปทะลุถึงภูเขาในฝั่งลาว ซึ่งเชื่อว่าเป็นที่ตั้งเมืองหลวงของเหล่าพญานาค และเป็นที่อยู่อาศัยของปลาบึกจำนวนมาก กล่าวกันว่าในช่วงฤดูฝนปลาบึกจะออกจากถ้ำเพื่อขึ้นมาผสมพันธุ์กัน ซึ่งจะได้ยินเสียงดังคล้ายกับคนกำลังกระโจนลงไปในน้ำโขง ปลาบึกยังได้ชื่อว่าเป็นปลาที่รักสงบและชอบความสันโดษซึ่งมักจะอาศัยอยู่ในถ้ำใต้น้ำลึกเป็นส่วนใหญ่ บ้างก็ว่าเป็นจำศีล บ้างก็ว่ามีพญานาคดูแลรักษาเอาไว้ ด้วยเหตุนี้จึงไม่ค่อยพบเห็นได้ง่ายนัก และยังไม่สามารถจับได้โดยง่าย หากจับได้ต้องทำพิธีเซ่นไหว้ทุกครั้ง เพื่อไม่ให้เกิดสิ่งไม่ดีขึ้น” (ชาญชัย โพธิสว่าง, 2560: สัมภาษณ์)



ภาพที่ 5 ป้ายรูปปั้นปลาบึกขนาดใหญ่ซึ่งตั้งอยู่ในพื้นที่บริเวณแก่งอาซงริมฝั่งแม่น้ำโขง
ที่มา : ถ่ายโดยผู้วิจัย วันที่ 21 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2560

แต่เดิมปลาบึกนี้นับเป็นปลาน้ำจืดขนาดใหญ่ที่มีเฉพาะอยู่ในแม่น้ำโขงเพียงแห่งเดียว ซึ่งเมื่อพิจารณาจากเนื้อหาของเรื่องเล่าข้างต้น จะเห็นว่าในวิถีวัฒนธรรมความเชื่อของผู้คนในชุมชนลุ่มน้ำโขงนี้ ต่างเชื่อว่าปลาชนิดนี้เป็นปลาของผีเจ้าน้ำเจ้าท่าซึ่งมักอาศัยอยู่ในถ้ำใต้น้ำลึก ภาพของปลาบึกจึงเป็นปลาพิเศษที่ไม่ใช่ปลาตามธรรมชาติที่มีอยู่ทั่วไปด้วยเหตุนี้ ปลาบึกจึงเป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับแม่น้ำโขง โดยมีพญานาคเป็นเจ้าของดูแลรักษาเอาไว้ เมื่อพญานาคได้ถูกปรับให้กลายมาเป็นอารักษ์ผู้คอยคุ้มครองปกป้องพระพุทธศาสนาในมิติวัฒนธรรมความเชื่อของผู้คนในชุมชนแถบลุ่มน้ำโขง ปลาบึกจึงกลายมาเป็นภาพตัวแทนหรือสัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาตามไปด้วย ดังที่ มานิตย์ ไชยค้อ (2554: 144) เสนอว่า ปลาบึกเป็นสัญลักษณ์หรือตัวแทนของพระพุทธศาสนา โดยเปรียบเสมือนว่าปลาบึกเป็นปลาบุญและเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้าในการอบรมสั่งสอนศีลธรรมแก่นุชนุชและสรรพสัตว์ทั้งหลาย โดยเฉพาะการเป็นตัวแทนของพระพุทธองค์ในการประพฤติปฏิบัติให้เป็นแบบอย่างที่ดีแก่สัตว์น้ำทั้งหลาย ภาพของปลาบึกที่ถูกนำมาผูกโยงเรื่องราวให้เห็นจึงเป็นการสร้างความหมายให้กับพื้นที่ทางธรรมชาติให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์ขึ้นมา ลักษณะเช่นนี้ จึงทำให้พื้นที่บริเวณแก่งอาซงริมฝั่งแม่น้ำโขงอันเป็นที่อยู่อาศัยของปลาบึกนี้ ซึ่งเชื่อว่ามีอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์คอยปกปักษ์รักษาดูแลอยู่จึงกลายเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ตามไปด้วย

สรุปและอภิปรายผล

จากการศึกษาการใช้เรื่องเล่าตำนานพุทธประวัติพื้นบ้านที่มีต่อการสร้างความหมายเกี่ยวกับภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรมในชุมชนจังหวัดบึงกาฬ พบว่าภายใต้ภาพความสัมพันธ์ระหว่างสภาพแวดล้อมและวิถีชีวิตวัฒนธรรมของผู้คน แสดงให้เห็นถึงการปรับเปลี่ยนพื้นที่ทางธรรมชาติให้กลายเป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรมอย่างหลากหลายผ่านชุดความคิดเกี่ยวกับการนับถือความเชื่อในวิถีพุทธศาสนาแบบพื้นบ้าน ทั้งในลักษณะเรื่องราวที่มีความโยงใย

กับพระพุทธเจ้า โดยถูกอธิบายผ่านปรากฏการณ์เหนือธรรมชาติที่เชื่อว่าเกิดขึ้นจากการ
 ดลบันดาลของอำนาจศักดิ์สิทธิ์ในฐานะอารักษ์ทางพุทธศาสนา เพื่อน้อมถวายเป็นพุทธ
 บูชาแด่พระพุทธเจ้า รวมถึงวิถีปฏิบัติในเชิงความเชื่อและพิธีกรรมอันเป็นการแสดงออกถึง
 การบูชาสัญลักษณ์ศักดิ์สิทธิ์ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า อีกทั้งยังเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับอดีต
 ชาติของพระพุทธเจ้า ซึ่งถูกอธิบายในลักษณะของเรื่องเล่าเกี่ยวกับพระโพธิสัตว์ที่มีรูปแบบ
 เป็นนิทานชาดกแบบพื้นบ้าน นอกจากนี้ยังเกี่ยวข้องกับเรื่องราวชีวิตของพระเกจิอาจารย์
 ที่ผู้คนนับถือศรัทธาในฐานะบุคคลศักดิ์สิทธิ์ทางพุทธศาสนาที่เชื่อว่ามีคุณวิเศษ รวมถึงเรื่อง
 รวเกี่ยวกับพุทธวัตถุนั้นเป็นวัตถุสิ่งแทนรูปเคารพของพระพุทธเจ้าที่ผู้คนสร้างขึ้นไว้เป็นที่
 สักการบูชา ตลอดจนเรื่องราวเกี่ยวกับสัตว์สัญลักษณ์ที่มีความเกี่ยวข้องกับแนวคิดทางพุทธ
 ศาสนาด้วย และเนื่องจากในวิถีชีวิตชุมชนท้องถิ่นต่าง ๆ ย่อมมีเรื่องเล่าว่าด้วยทศนะความ
 เชื่อทางพุทธศาสนาหลายอย่างที่เกี่ยวข้องกับเรื่องราวระบบนิเวศอันเป็นส่วนหนึ่งในวิถีการ
 ดำเนินชีวิตของผู้คน ฉะนั้น การศึกษาเรื่องราวที่เป็นการอธิบายให้เห็นเกี่ยวกับสภาพ
 แวดล้อมทางกายภาพของพื้นที่ต่าง ๆ ในชุมชนท้องถิ่น อันเป็นภูมิทัศน์ที่มีความเกี่ยวข้อง
 สัมพันธ์กับวิถีชีวิตวัฒนธรรมของผู้คน จึงทำให้เห็นถึงการใช้เรื่องเล่าเหล่านี้ที่มีบทบาทความ
 สำคัญต่อการอธิบายให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างสภาพแวดล้อมกับการนับถือความเชื่อใน
 วิถีพุทธศาสนาแบบพื้นบ้านได้อีกทางหนึ่ง

เอกสารอ้างอิง

- ปฐม หงษ์สุวรรณ (บรรณาธิการ). (2560). **ประเพณีเชิงนิเวศ : มุมมองใหม่ของการ
 ศึกษาติดกับวิถีชีวิตในบริบทสังคมร่วมสมัย**. ใน หลากเรื่อง หลายวิธีคิด
 ว่าด้วยบทพินิจการศึกษาภาษาไทย. หน้า 3-37. มหาสารคาม: คลังนาโนวิทยา.
- ปฐม หงษ์สุวรรณ. (2556). **ตำนานแม่น้ำโขง : การสร้างความหมายว่าด้วยสายน้ำแห่ง
 พระพุทธเจ้า**. ใน นานมาแล้ว : มีเรื่องเล่า นิทาน ตำนาน ชีวิต. หน้า 113-172
 กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ประคอง นิฆมานเหมินท์. (2554). **พระพุทธเจ้าในตำนานและนิทานพื้นบ้านไทย-ไท**.
 ใน ไชคำแก้วคำแพง พินิจวรรณกรรมไทย-ไท. หน้า 99. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์
 แห่งจุฬาลงกรณ์วิทยาลัย.
- มานิตย์ โสภค. (2554). **ตำนานปลาบึก : พหุลักษณะและความสัมพันธ์ทางชาติพันธุ์**.
 วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัย
 มหาสารคาม.

ศรีศักร วัลลิโภดม. (2560). **สร้างบ้านแปงเมือง**. กรุงเทพฯ: มติชน.

ศิราพร รัฐะฐาน ณ ถलग. (2537). **ในท้องถิ่นมีนิทานและการละเล่น การศึกษาคติชน
ในบริบททางสังคมไทย**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ศิราพร ณ ถलग. (2557). **ทฤษฎีคติชนวิทยา : วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน-นิทาน
พื้นบ้าน**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สัมภาษณ์

กลม เทวธมฺโม. (14 กุมภาพันธ์ 2560). **สัมภาษณ์**. พระสงฆ์ วัดถ้ำพระวนาราม
ตำบลนาแก อำเภอบางบาล จังหวัดบึงกาฬ.

จันทา มาชาว. (13 กุมภาพันธ์ 2560). **สัมภาษณ์**. ชาวบ้านบางบาล ตำบลบางบาล
อำเภอบางบาล จังหวัดบึงกาฬ.

ฉลวย ไผงศา. (13 กุมภาพันธ์ 2560). **สัมภาษณ์**. ชาวบ้านดอนเมืองใหม่ ตำบลโนนศิลา
อำเภอบางบาล จังหวัดบึงกาฬ.

เฉลิม ทำเนา. (14 กุมภาพันธ์ 2560). **สัมภาษณ์**. ชาวบ้านด้าย ตำบลนาแก อำเภอบางบาล
จังหวัดบึงกาฬ

ชาญชัย โพธิสว่าง. (21 กุมภาพันธ์ 2560). **สัมภาษณ์**. เฒ่าจ้บ้านอาสง ตำบลโคสี
อำเภอบึงกาฬ จังหวัดบึงกาฬ.

ไตรภพ รำเพยพล. (21 กุมภาพันธ์ 2560). **สัมภาษณ์**. ครูโรงเรียนบ้านอาสง ตำบลโคสี
อำเภอบึงกาฬ จังหวัดบึงกาฬ.

ประสิทธิ์ บุญรินทร์. (19 กุมภาพันธ์ 2560). **สัมภาษณ์**. ชาวบ้านบางบาล
ตำบลบางบาล อำเภอบางบาล จังหวัดบึงกาฬ.

